

Szymon OPANIA

Politechnika Śląska w Gliwicach

Wydział Architektury

Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego

ZAŁOŻENIA RESTRUKTURYZACJI KRAJOBRAZU OBRZEŻY AGLOMERACJI GÓRNOŚLĄSKIEJ

Streszczenie. Krajobraz jest zewnętrznym, wizualnym odzwierciedleniem wszelkich zjawisk mających miejsce w przestrzeni. Pozytywny lub negatywny odbiór krajobrazu świadczy o prawidłowości działań związanych z gospodarką przestrzenną. Dynamiczne przemiany nie pozostają obojętne dla środowiska przestrzennego, na które składa się zarówno środowisko naturalne, jak i kulturowe.

FOUNDATIONS FOR LANDSCAPE RESTRUCTURESATION OF UPPER SILESIAN AGGLOMERATION

Summary. Landscape is an external visual reflection of all sorts of phenomena taking place in space. Positive or negative perception of a landscape testifies to the appropriateness or inappropriateness of spatial management. Dynamic changes are not without impact on the spatial environment, with consists of the natural as well as cultural environment.

1. Cechy województwa

Rys. 1. Poczтівka prawdopodobnie z widokiem Piekary Śląskich, jako typowej panoramy śląska (oprac. autor)
Fig. 1. Postcard with an image of Piekary Śląskie; attempt at creating a typical upper silesian panorama

Śląsk związany ze swoimi bogactwami naturalnymi wytworzył na Wyżynie Śląskiej mocno zurbanizowany ośrodek. Aglomeracja górnośląska obejmuje swym zasięgiem zespół miast i gmin skupionych na około 1000 km kwadratowych, zamieszkałych przez ponad dwa miliony mieszkańców. Charakterystyczne dla niej jest przemieszanie terenów mieszkaniowych, przemysłu i poprzemysłowych, terenów odpadów i wysypisk, jak i terenów nieużytków oraz zieleni. Około 25% terenu zurbanizowanego to tereny funkcjonującego przemysłu lub poprzemysłowe. Obszary zdegradowane przez przemysł stanowią 9% terenu aglomeracji. W chwili obecnej, w dobie głębokich zmian restrukturyzacyjnych, przechodzi ona trudną transformację krajobrazu przestrzennego.

Cechą województwa śląskiego jest zróżnicowanie obszarów wynikające z odmiennych uwarunkowań i predyspozycji dla ich rozwoju i zagospodarowania przestrzennego.

Agglomeracja to układ osadniczy skupiony wokół głównego ośrodka wielkomiejskiego i stanowiący koncentrację ściśle powiązanych ze sobą działalności, dla których korzyści odnoszone z lokalizacji w gęsto zaludnionych, zurbanizowanych obszarach wynikają z powiązań funkcjonalnych i efektów zewnętrznych ekonomii skali. Aglomeracje o więcej niż jednym ośrodku centralnym układu osadniczego tworzą policentryczne układy osadnicze i niekiedy określane są terminem konurbacja.

Rys. 2. Miasta i gminy aglomeracji górnośląskiej (oprac. autor)

Fig. 2. Cities and towns of upper silesian agglomeration

Cechą województwa śląskiego jest nie tylko najwyższa w kraju urbanizacja jego przestrzeni, ale także policentryczna struktura sieci ośrodków o funkcjach regionalnych, zróżnicowanie obszarów województwa wynikające z odmiennych uwarunkowań i predyspozycji dla ich rozwoju oraz zagospodarowania przestrzennego. Te cechy przestrzeni regionalnej sprzyjają łagodzeniu negatywnych skutków procesu restrukturyzacji gospodarki i stanowią o wysokiej atrakcyjności województwa śląskiego dla inwestycji oraz o jego konkurencyjności w stosunku do innych regionów w kraju i w państwach UE. Wykorzystanie tych cech, zwłaszcza w okresie integracji polskiej przestrzeni z przestrzenią europejską, będzie zdecydowanie efektywniejsze jeśli zostanie przyspieszony proces jakościowych przekształceń w zagospodarowaniu przestrzennym województwa śląskiego. Dotyczy to zarówno standardów zagospodarowania aglomeracji miejskich, szczególnie centrów dużych miast, ustępujących wyraźnie poziomowi rozwiązań urbanistyczno-architektonicznych w centrach miast metropolitalnych w Polsce, jak również zagospodarowania turystycznego i wypoczynkowego obszarów o wysokiej atrakcyjności krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, które w większości nie posiadają odpowiedniej dla ich funkcji bazy obsługi

Dynamicznie przebiegające procesy rozwojowe Górnego Śląska od XIX wieku aż do dzisiaj warunkują odmienne możliwości wykorzystania cech i wartości kulturowych krajobrazu tego obszaru. Te wartości, z którymi identyfikowany jest charakter regionu i które stanowią o jego odbiorze w Polsce, zlokalizowane są zaledwie na 10% powierzchni województwa. Jest to obszar mocno i wyraźnie wyodrębniony z otaczającego krajobrazu. Nadmierne zainwestowanie w tereny przemysłu wywołuje nasycenie konfliktami społecznymi, przestrzennymi i ekologicznymi. Niestety postępująca urbanizacja obrzeży miast powoduje zmniejszenie powierzchni terenów zielonych i otwartych oraz prowadzi do nieodwracalnych zmian w krajobrazie. Pojawiające się obszary konfliktów powodują defragmentaryzację ogólnodostępnych terenów otwartych.

Nasilający się proces urbanizacji stref podmiejskich aglomeracji powoduje zagospodarowanie najbliższej położonych małych miast i gmin wiejskich w sposób dekomponujący ich dotychczasową strukturę funkcjonalno-przestrzenną oraz powodujący powstawanie zagrożeń dla krajobrazu przyrodniczo-kulturowego i ładu przestrzennego. Zachodzące zmiany uwidaczniają się w krajobrazie, który jest zewnętrznym, wizualnym odzwierciedleniem wszelkich zjawisk mających miejsce w przestrzeni. Dynamiczne przemiany, nie pozostają obojętne dla środowiska przestrzennego, na które składają się zarówno elementy środowiska naturalnego, jak i elementy kulturowe.

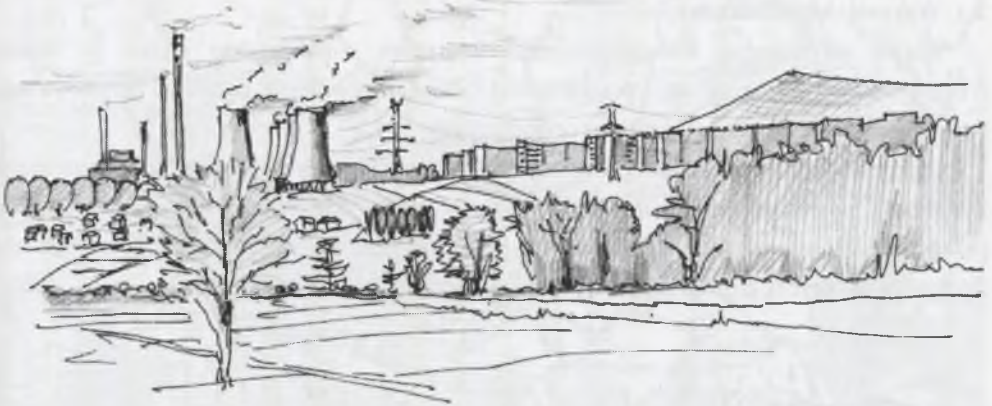

Rys. 3. Historyczny wizerunek kopalni węgla kamiennego (rys. autor)
 Fig. 3. Coal mine historical view

Rys. 4. Dominanta zakładu przemysłowego wynurzająca się za przedpolem charakterystycznych elementów Wyżyny Śląskiej. Wodzisław Śląski (rys. autor)
 Fig. 4. Predominant feature of an industrial plant emerging from behind the outskirts of characteristic elements of the Silesian Upland. Wodzisław Śląski

Obszary zurbanizowane – mocno i wyraźnie wyodrębnione z otaczającego krajobrazu – posiadają predyspozycje dla rozwoju usług, mieszkalnictwa, małej i średniej przedsiębiorczości oraz do kształtowania miejskich struktur osadniczych, które w wielu przypadkach dotyczą gmin wiejskich, ale o zanikających funkcjach rolniczych. Sąsiadują one niejednokrotnie z już tradycyjnymi, naturalnymi formami krajobrazu.

Rys. 5. Fragment typowego śląskiego krajobrazu na obrzeżach aglomeracji. Fragmenty miasta ułożonego na pagórkowatym terenie Wyżyny Śląskiej; pola uprawne z zabudową jednorodziną po lewej stronie, „nowe” osiedle mieszkaniowe po prawej oraz dominujące kominy zakładu przemysłowego, linii energetycznej i hałda poprzemysłowa. Łaziska Górne (rys. autor)

Fig. 5. Fragment of a typical upper silesian image on the outskirts of the agglomeration. Fragments of a town situated in a hilly area with dominating industrial chimneys, power grid elements and mine waste dump; area close to Łaziska Górne

Współczesne tendencje w rozwiązywaniu problemów wynikających z procesów przekształcania się regionów, ich przystosowywania się do zmieniających się realiów życia, potrzeb społecznych, funkcjonalnych i przestrzennych, sprzyjają łagodzeniu negatywnych skutków procesu restrukturyzacji gospodarki. Mogą zarazem stanowić o wysokiej atrakcyjności województwa śląskiego dla inwestycji oraz o jego konkurencyjności w stosunku do innych regionów w kraju i w państwach UE.

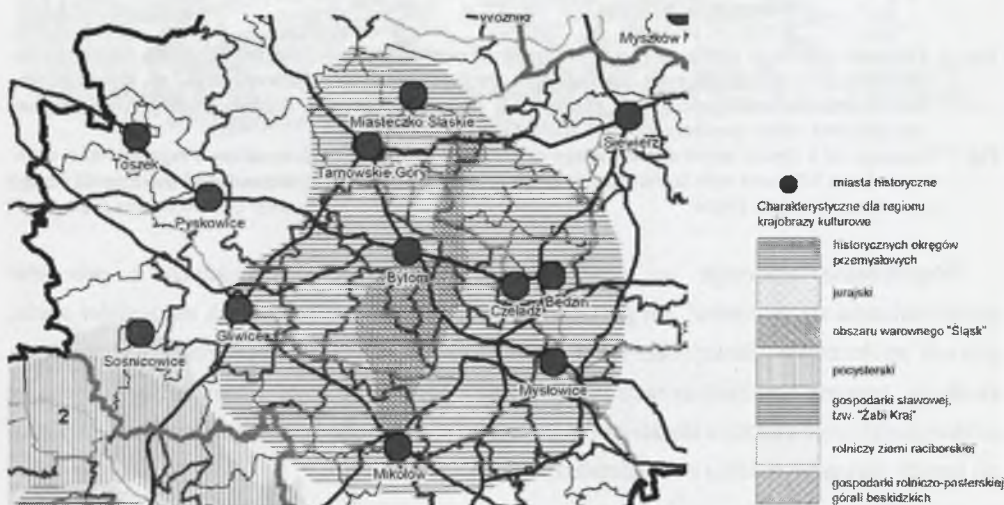
2. Podstawy restrukturyzacji

Rozważania nad wartościami krajobrazu w kontekście urbanistycznym bazują na konieczności uświadamiania sobie ciągle zmieniających się wartości otaczającej nas przestrzeni. Uwarunkowania zachodzących zmian oraz potencjalnego rozwoju mają zróżnicowane pochodzenie. Między innymi, województwo śląskie położone jest w obrębie jednostek fizjograficznych o odmiennym podłożu geologicznym oraz zróżnicowanym ukształtowaniu terenu i klimacie, co sprawia, że świat organizmów żywych jest bardzo bogaty i różnorodny. Naturalna różnorodność tego obszaru została w wielu miejscach zmieniona wskutek wielowiekowego osadnictwa i gospodarczego wykorzystania zasobów naturalnych, jednakże około 20,9% powierzchni województwa zajmują dziś obszary prawnie chronione (bez utożsamienia i bez rezerwatów oraz pozostałych form ochrony przyrody położonych na terenie parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu).

2.1. Wartości krajobrazowe

Wbrew utrwalonym, funkcjonującym stereotypom województwo śląskie to obszar o różnorodności krajobrazowej i przyrodniczej, posiadający wielkie, naturalne zróżnicowanie form ukształtowania terenu i siedlisk przyrodniczych.

Obrzeżne tereny zurbanizowane, mocno i wyraźnie wyodrębnione z otaczającego krajobrazu, posiadają predyspozycje dla rozwoju usług, mieszkalnictwa, małej i średniej przedsiębiorczości oraz do kształtowania miejskich struktur osadniczych, które w wielu przypadkach dotyczą gmin wiejskich, ale o zanikających funkcjach rolniczych.

Rys. 6. Środowisko kulturowe i obszary ochrony dziedzictwa kulturowego (oprac. na podstawie [12])

Fig. 6. Cultural and culture heritage preservation landscapes, specific for upper silesian agglomeration

Bogactwem krajobrazu otwartego, wiejskiego z zanikającą funkcją rolniczą mogą „pochwalić” się liczne gminy otaczające aglomerację górnośląską. Ich współczesny rozwój warunkuje m.in. korzystna lokalizacja względem centrum aglomeracji.

Dawne gminy rolnicze, od lat 70. z elementami programu LPO (Leśnego Pasa Ochrony), obecnie stanowią miejsce pożądanego zamieszkania. Wynika to z sukcesywnie zanikającego rolnictwa i jednocześnie zmiany struktury zawodowej mieszkańców, w tym zamykania kopalń, które stanowiły podstawowe źródło utrzymania. Poza tym orientacyjny czas dojazdu do centrum Katowic wynosi ok. 20 min. Stanowi to mocny argument w poszukiwaniu nowych lokalizacji, jednak z tych właśnie powodów są to również obszary o wysokim stopniu konfliktowości pomiędzy komponentami środowiska, obecnym użytkowaniem i poziomem bezrobocia.

Rys. 7. Typy układów osadniczych występujących na północnych obrzeżach aglomeracji (oprac. na podstawie materiałów Biura Planowania Przestrzennego w Katowicach, Pracowni Urbanistycznego Rozwoju Województwa, Katowice 1992)

Fig. 7. Types of systems of inhabitation on the northern outskirts of the agglomeration

Typy układów osadniczych występujących na obrzeżach aglomeracji:

- 1 - wsie zwarte z przewagą genetycznych ulicówek, związane z gospodarką folwarczną:
 - a - małe i średnie – dobrze zachowane;
 - b - duże – częściowo przekształcone;
- 2 - wsie skupione (łańcuchówki), częściowo związane z gospodarką folwarczną:
 - a - częściowo przekształcone;
 - b - znacznie przekształcone z zabudową rozproszoną;
 - c - silnie przekształcone z zabudową zwartą i rozproszoną na rozłogach pól;
 - d - podwójne, znacznie przekształcone z zabudową rozproszoną;
- 3 - rzędówki komasacyjne:
 - a - dobrze zachowane;
 - b - przekształcone (przydrożnice);
 - c - słabo wykształcone z zabudową rozproszoną;
 - d - znacznie i silnie przekształcone;
- 4 - urbanizowane średnie i duże układy miejskie:
 - a - zachowujące zwarty kształt zabudowy i układ rozłogów;
 - b - ze znacznym udziałem zabudowy rozproszonej;
 - c - o urbanizacji dysharmonijnej i silnej industrializacji;
- 5 - układy wsi północno-wschodniej części województwa niepoddane regulacji zabudowy w XIX w.:
 - a - zwarte;

- b - małe, z zabudową rozproszoną;
- c - urbanizowane, mocno przekształcone;
- 6(a-b) - zabudowa rozproszona:
 - a - genetycznie;
 - b - wtórna, intensywna;
- 6(c-d) - zabudowa chaotyczna z elementami rozproszonej:
 - c - chaos funkcjonalny i przestrzenny;
 - d - silny chaos funkcjonalny i przestrzenny;
- 7 - układy miejskie wykształcone z ruralistycznych:
 - a - dobrze czytelny układ dawnej wsi;
 - b - układ dwubiegowy (dawna wieś – zabudowa osiedlowa);
 - c - ślady dawnego układu wiejskiego;
- 8 - układy osiedli przyfabrycznych, willowych i innych:
 - a - zachowane układy komponowanych osiedli (głównie przełom XIX/XX w.);
 - b - zespoły osiedli (późniejszych) – kompozycja mało czytelna lub jej brak;
 - c - układy miejskie wykształcone z osiedli przyfabrycznych;
 - d - zespoły zabudowy osiedlowej o różnorodnym typie i kompozycji (po 1945 r.);
- 9(a-d) - układy miejskie o założeniu średniowiecznym i nowożytnym:
 - a - harmonijny rozwój zabudowy późniejszej (XIX/XX w. i współczesne);
 - b - rozwój zabudowy, dysharmonijny;
 - c - słaby i umiarkowany rozwój zabudowy późniejszej (głównie XIX/XX w.);
 - d - rozwój zatrzymany, część układów pozbawiona praw miejskich;
- 9e - układy miejskie o założeniu XIX/XX w.;
- 9f - współczesne układy miejskie (po 1945 r.);
- 10a - wielodrożnice;
- 10b - układy wsi doliny Odry;
- 10c - rozproszona zabudowa rejonu ujścia Iłownicy i Białej do Wisły;
- 10d - drobne osiedla śródleśne;
- 11 - Kolonie fryderycjańskie.

Rys. 8. Współczesne wsie łańcuchowe ułożone na terenach północnych Wyżyny Śląskiej (fot. autor)
Fig. 8. Contemporary chain villages located in the north of Silesian Uplands

Aspekt korzystnego położenia wzmacnia bliskość terenów atrakcyjnych krajobrazowo. To powoduje konieczność bieżącej dbałości o stan zastanego krajobrazu. Jest to krajobraz typowy dla osadnictwa o korzeniach tkwiących we wsi łańcuchowej oraz rzędówkach komasacyjnych.

Dodatковым elementem warunkującym rozwój jest położenie poza ścisłymi granicami aglomeracji, przyczynia się to do częstego braku utożsamianego ze Śląskiem krajobrazu przemysłowego.

Obszary rozłożone w pagórkowatym terenie, wśród dobrze zachowanego krajobrazu, stają się poszukiwanymi siedliskami. Stąd ich niechybny rozwój powinien być obecnie ukierunkowany na wytworzenie pewnych ośrodków wiejskich.

Rozwój obrzeżnych terenów osiedleńczych uzależniony jest od potencjału ośrodków wiejskich (wsi). Ich wielofunkcyjny rozwój wymaga tego, by ośrodki wiejskie mogły pełnić funkcje organizujące i integrujące życie w tych obszarach. Postulat ten można uzyskać realizując: działania budowy wielofunkcyjnych ośrodków usługowych na obszarach wiejskich; rozwijanie rynku usług na terenach wiejskich oraz promowanie różnorodności produkcji na terenach wiejskich. Przyczyniłoby się to do powrotu, charakterystycznej i typowej dla tych terenów funkcji rolniczej.

Założenia rozwoju powinny uwzględniać istniejące elementy Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych województwa oraz zastanego typu krajobrazu. Do tych elementów należą wspomniane wcześniej zasoby naturalne, które dodatkowo powinny być sukcesywnie uzupełniane rekultowanymi terenami poprzemysłowymi. Jest to konieczne dla zachowania bioróżnorodności – jako jednego z pożądaných kierunków działań – będącej wyrazem dziedzictwa przyrodniczego województwa śląskiego wraz z zachowaniem istniejących zasobów przyrodniczych regionu. Zależać od tego będzie bezpośrednia efektywna poprawa warunków życia jęgo mieszkańców [12].

Tak świadomie i celowo planowana przestrzeń terenów obrzeżnych miałyby szansę stać się terenami kształtowanego w województwie regionalnego systemu obszarów chronionych.

Rys. 9. Krajobraz Śląska – mało znane walory krajobrazu śląskiego (fot. autor)

Fig. 9. Silesian Landscape – little known virtues of Silesian landscape

2.2. Wartości kulturowe

Wiekowe tradycje, gwałtowna industrializacja oraz różnorodność terenu dają podstawę do poszukiwań ukrytych wartości krajobrazu. Skala i charakterystyka zabudowy przemysłu górnośląskiego może posiadać w sobie szczególne piękno, jednak powszechna świadomość oddziaływania tego imponującego krajobrazu na środowisko powoduje, iż jest odbierany jako niezmiernie przygnębiający.

Rys. 10. Dąbrowa Górnicza – Huta „Katowice” (fot. autor)

Fig. 10. Dąbrowa Górnicza – Steelworks “Katowice”

Rys. 11. Dynamiczna kompozycja obiektów KWK Jan Kanty w Jaworznie (rys. autor)

Fig. 11. Dynamic composition of KWK Jan Kanty objects in Jaworzno

2.3. Podstawy teoretyczne

Punktem wyjścia do analizy wartości kulturowych są podstawy teoretyczne z zakresu architektury krajobrazu. Są to m.in. pojęcia: dominanty, tła, przedpola, akcentów i elementów pierwszoplanowych. [1] Dodatkowo pojęcia te oraz aspekty wartości wizualnych dla architekta-urbanisty, tkwiących w środowisku miejskim, rozwinął na podstawie swoich badań Kevin Lynch [4], tworząc podstawę w ogólnych rozważaniach nad wizualnością miast.

Na problem „czytelności” miasta składa się pięć podstawowych elementów. Są to: „drogi” – linie, wzdłuż których obserwator porusza się, np.: chodniki, ciągi komunikacyjne; „krawędzie” – linearne elementy rozgraniczające przestrzeń o różnych cechach, np.: pierzeja placu; „obszary” – części miasta identyfikowane jako całość na podstawie obserwacji od środka, np. dzielnica willowa; „węzły” – punkty strategiczne miasta, skrzyżowania, koncentracje i „punkty orientacyjne” – punkty, które nie były węzłami, gdyż rejestrujemy je z zewnątrz jako charakterystyczne kompozycje w krajobrazie.

Rys. 12. Krajobraz Śląska – obraz funkcjonującego stereotypu dominującego przemysłu sąsiadującego z terenami mieszkalnymi. Jednocześnie otwarcie widokowe z drogi (fot. autor)

Fig. 12. Silesian Landscape – image of stereotypical domination of industry neighbouring inhabited areas

2.4. Podstawy prawne

Ochrona wartości kulturowych odbywać się może na kilku poziomach. Na szczeblu wojewódzkim przykłady zapisów w dokumentach strategicznych, które bezpośrednio zwracają uwagę na ww. problematykę, wskazują na aktualność problematyki. Są to obecnie: priorytet – ochrona i kształtowanie środowiska oraz przestrzeni; cel strategiczny IV – poprawa jakości środowiska naturalnego i kulturowego oraz zwiększenie atrakcyjności przestrzeni [12].

Ochrona istniejących zasobów przyrodniczych powinna opierać się na świadomym kształtowaniu dziedzictwa kulturowego, służącego następnym pokoleniom mieszkańców województwa.

Realizację założonych priorytetów oraz celów uzyskać można przez pewne, wskazane kierunki działań i to właśnie na ich podstawie współczesne panoramy miast mogą być czynnikiem poprawy wizerunku Górnego Śląska. Dla przykładu można tutaj podać jeden z nich: **zachowanie i odpowiednie wyeksponowanie walorów środowiska kulturowego miast**, w tym charakterystycznych dla przemysłowych tradycji regionu obiektów poprzemysłowych, będzie miało istotne znaczenie dla nadania krajobrazowi miast województwa śląskiego indywidualnego charakteru. Wysokie walory przestrzeni wspierając będą proces restrukturyzacji obszarów zdominowanych przez tradycyjne przemysły i pilnie wymagających rekultywacji. Nasilający się proces urbanizacji stref podmiejskich aglomeracji powoduje zagospodarowanie najbliższej położonych małych miast i gmin wiejskich w sposób dekomponujący ich dotychczasową strukturę funkcjonalno-przestrzenną i powodujący powstawanie zagrożeń dla krajobrazu przyrodniczo-kulturowego oraz ładu przestrzennego.

Poziom gminy posiada kilka obliczy. Obowiązująca ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym zdjęła z władz samorządowych obowiązek opracowania planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy. Skutkować to może zaniechaniem lub też niemożliwością tworzenia stref ochrony konserwatorskiej, będących podstawą ochrony krajobrazu kulturowego, a tzw. zapis o „dobrym sąsiedztwie”, ustalający

wymogi dla nowej zabudowy w stosunku do istniejącego otoczenia, nieprecyzyjnie definiuje to otoczenie. W konsekwencji krajobraz miejski przestał być doceniany i projektowany na tym poziomie.

Pewną namiastkę przywracającą możliwości ochrony krajobrazu daje ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przez utworzenie parku kulturowego. Jego status jest analogiczny do parku krajobrazowego, z tym że u podstaw ma on wartości kulturowe, a nie krajobrazowe.

Dotatkowo przystąpienie przez Polskę w 2004 roku do Unii Europejskiej umożliwiło uzyskanie większego dostępu do pomocy finansowej. Spośród wielu kierunków wsparcia rozwoju gospodarki środkami Unii jakie określił Narodowy Plan Rozwoju na lata 2004-2006 znalazła się rewitalizacja obszarów zdegradowanych. Kierunek ten wdrażany jest przez Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR) w ramach Działania 3.3: „Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojkowe” [9]. Jako cel strategiczny ZPORR określa tworzenie warunków wzrostu konkurencyjności regionów oraz przeciwdziałanie marginalizacji niektórych obszarów w taki sposób, aby sprzyjać długofalowemu rozwojowi gospodarcemu kraju, jego spójności ekonomicznej, społecznej i terytorialnej oraz integracji z Unią Europejską. Przygotowane na podstawie ZPORR programy rewitalizacji obszarów miejskich (PROM) stały się w ostatnim czasie jednym z podstawowych dokumentów przygotowywanych przez gminy w celu pozyskania środków unijnych.

Od czasu przystąpienia Polski do UE, w porównaniu z wnioskami przedakcesyjnymi, obserwuje się wzrost opracowywanych programów. Jest to wynikiem podejścia władz gmin do nowych możliwości. Samorządy traktują programy rewitalizacji obszarów miejskich przede wszystkim jako narzędzie do pozyskiwania funduszy publicznych na realizację istotnych zadań gminnych. Stąd inwestują we wszystkie możliwe programy, by nie stracić potencjalnych możliwości pozyskania funduszy zewnętrznych. Powoduje to poprawę jakości dyskusji planistycznych z liczniejszymi podmiotami przy jednoczesnym jej zdyscyplinowaniu i ukonkretnieniu. Wymusza poprawę jakości pracy urzędów gminnych co również skutkuje bardziej dynamicznym i szerokim poszukiwaniem nowych źródeł finansowania [3]. W programach tych jednym z istotnych elementów działań jest poszukiwanie i kreacja tzw. produktu lokalnego. I tak w Programie Rewitalizacji Obszaru Miejskiego Czeladzi [10], jako jedno z zadań mających na celu rewaloryzację Starego Miasta, zaproponowano ustawienie tablicy informacyjnej z sylwetą Starówki na drogach wjazdowych.

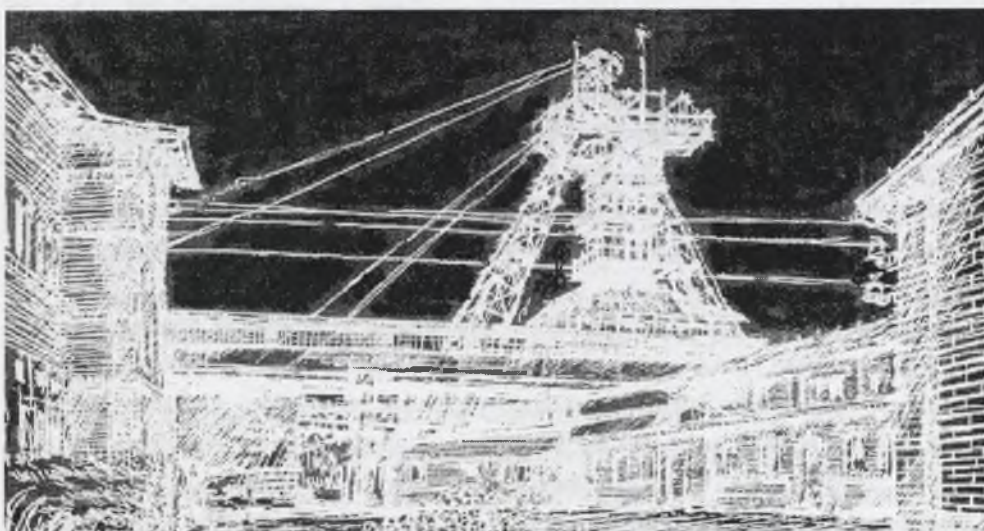
Podobne działania autor podejmował już wcześniej. We wszystkich przypadkach, ze względu na zamiłowania, podstawą działań był **rysunek odręczny**. Rysunek rejestrujący wartości kompozycyjne i plastyczne widoków wskazuje te współczesne widoki miast śląskich, które mają służyć poprawie „wizerunku”. Jednocześnie następuje tutaj definiowanie istotnego miejsca w przestrzeni jako punktu widokowego z wszystkimi jego elementami.

Poza tym artystyczna analiza krajobrazu pozwoli na wychwycenie najbardziej wartościowych ujęć i najdogodniejszych miejsc widokowych.

Rys. 13. Pyskowice – panorama Starego Miasta – strona tytułowa z opracowania *Koncepcja zagospodarowania Starego Miasta w Pyskowicach* (rys. autor)

Fig. 13. Pyskowice – panorama of Old Town – title page from conception arrangement

Rys. 14. KWK „Nowa Ruda” – szyb „Jan” – symulacja widoku nocnego (opracowanie graficzne Opania Sz. na podstawie [5])

Fig. 14. Coal mine “Nowa Ruda” – shaft “Jan” – simulation of a nocturnal image

2.5. Podsumowanie

- Wbrew utrwalonym, funkcjonującym stereotypom, województwo śląskie to obszar o różnorodności krajobrazowej i przyrodniczej, posiadający wielkie, naturalne zróżnicowanie form ukształtowania terenu oraz siedlisk przyrodniczych.

- Poza systemem ochrony przyrody pozostaje nadal znaczna część obszarów o wysokich walorach przyrodniczych. Tereny te powinny zostać objęte adekwatną do ich wartości i charakteru formą ochrony.

- Obszary cenne przyrodniczo poddawane są presji inwestycyjnej oraz nadmiernej penetracji turystycznej i rekreacyjno-wypoczynkowej, co prowadzi zarówno do powstawania nowych barier ekologicznych, jak i do uszczuplania powierzchni tych obszarów.

Rys. 15. Ochrona i wzmocnienie systemu obszarów chronionych oraz wielofunkcyjny rozwój terenów otwartych – obszary dziedzictwa kulturowego (oprac. na podstawie [12])

Fig. 15. Consolidation of system protection area in agglomeration

- Wiele cennych krajobrazów kulturowych wymaga działań ochronnych dla zachowania unikatowych wartości kulturowych regionu oraz podniesienia jego atrakcyjności i konkurencyjności.

- Istnieją narzędzia planistyczne, których pełnowartościowe wykorzystanie może pozwolić na skuteczną restrukturyzację krajobrazu aglomeracji górnośląskiej.

- Należy minimalizować negatywne rezultaty procesu suburbanizacji przez działania ukierunkowane na polepszenie warunków mieszkaniowych w miastach oraz zmianę wizerunku przemysłowych miast.

- Postępująca urbanizacja obrzeży miast powoduje zmniejszanie powierzchni terenów zielonych i otwartych oraz prowadzi do nieodwracalnych zmian w krajobrazie.

- Zachowanie i odpowiednie wyeksponowanie walorów środowiska kulturowego miast, w tym charakterystycznych dla przemysłowych tradycji regionu obiektów poprzemysłowych, ma istotne znaczenie dla nadania krajobrazowi miast województwa śląskiego indywidualnego charakteru. Wysokie walory przestrzeni wspierać będą proces restrukturyzacji obszarów zdominowanych przez tradycyjne przemysły i pilnie wymagających rekultywacji.

- Dla poprawy atrakcyjności terenu ważna jest również ochrona istniejących zasobów przyrodniczych, będących wyrazem bioróżnorodności regionu. Istotne jest także podjęcie działań dla podniesienia i utrzymania atrakcyjności krajobrazu. Bogate zasoby przyrodnicze powinny służyć rozwojowi turystyki przyjaznej środowisku i kreowaniu proekologicznych zachowań mieszkańców.

3. Założenia restrukturyzacji krajobrazu

Pytanie o możliwości restrukturyzacji krajobrazu aglomeracji górnośląskiej w pierwszej kolejności powinno dotyczyć pożądaných **celów i skutków**, a następnie **narzędzi i działań**.

Tym **celem** podstawowym jest zachowanie i promocja walorów widokowych krajobrazu, które umożliwiają poznanie piękna i specyfiki Górnego Śląska i mogą przyczynić się do akceptacji zasad oraz wymogów ochrony krajobrazu. Poza tym pozwalają na zachowanie odrębności i różnorodności krajobrazu przez kontynuację akceptowanych cech i wzorów odrębności wyróżniających region na tle pozostałych regionów, jak również podnoszenie rangi piękna krajobrazu stanowiącego ważny składnik jakości życia.

Powyższy cel można uzyskać prowadząc rejestrację miejsc i monitoring zmian zachodzących na terenach wartościowych pod względem widokowym oraz promując ich właściwe wykorzystanie w celu umocnienia poczucia tożsamości i celów turystycznych. Posłużyć do tego mogą np. zasady kompozycyjnych fotografii i rysunku.

Konieczne wydaje się tutaj wprowadzenie wielopoziomowej edukacji z zakresu tradycji regionalnych, jak i wiedzy o krajobrazie. Powinno to być wzmocnione profesjonalnymi opracowaniami z zakresu planowania przestrzennego z obowiązkowymi studiami krajobrazowymi, w tym widokowymi, w celu uzyskania zapisu dotyczącego zarówno funkcji, jak i formy trójwymiarowej krajobrazu.

Działania powinny zaowocować zrównoważonym rozwojem przestrzennym, społecznym i gospodarczym z zachowaniem istniejących naturalnych oraz kulturowych wartości krajobrazu.

Podjęcie powyższych działań będzie miało pozytywny wpływ na środowisko przyrodnicze, walory krajobrazowe i jakość życia mieszkańców.

Literatura

1. Bogdanowski J., Łuczyńska-Bruzda M., Novak Z.: Architektura krajobrazu. PWN, Warszawa – Kraków 1979.
2. Dołhun M.: Charakterystyka przestrzenna województwa śląskiego. Podyplomowe Studium Planowania Przestrzennego i Urbanistyki, Biuletyn nr 26, Katowice 1999.
3. Gasidło K., Mazur K., Opania Sz., Pancewicz A.: Stymulująca rola funduszy europejskich w programach rewitalizacji obszarów miejskich. Obserwacje z praktyki. Materiały Międzynarodowej Konferencji z cyklu: „Kierunki i potrzeby przekształceń miast i regionów w aspekcie równoważenia rozwoju oraz integracji z Unią Europejską”, pt.: „Rola planowania przestrzennego w świetle polityki spójności Unii Europejskiej – wnioski dla teorii i praktyki” Konferencja Międzynarodowa Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Kraków 2005.
4. Lynch K.: The Image of the City. The Massachusetts Institute of Technology, Cambridge Massachusetts 1960.

5. Natusiewicz R.: Rysunek Architekta. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1992.
6. Opania Sz.: Obraz Miasta. Rozprawa doktorska, Politechnika Śląska, Gliwice 1998.
7. Opania Sz.: Współczesne panoramy miasta jako czynnik poprawy wizerunku Górnego Śląska. Materiały Międzynarodowej Konferencji „Wizualność miasta. Wytwarzanie miejskiej ikonosfery”, Pracownia Socjologii Wizualnej Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2005.
8. Opania Sz.: Założenia restrukturyzacji krajobrazu obrzeży aglomeracji górnośląskiej. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Restrukturyzacja i Projektowanie Systemów Terytorialno-Krajobrazowych”, Instytut Geografii PAP, Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu, Ustka 2004.
9. Polska – Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006. Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2004.
10. Program Rewitalizacji Obszaru Miejskiego Czeladzi. Centrum Doradztwa Strategicznego, Kraków 2004.
11. Projekt Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego. Marszałek Województwa Śląskiego, Katowice 2004.
12. Projekt Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego na Lata 2000-2020. Sejmik Województwa Śląskiego, Katowice 2005.

Abstract

Landscape is an external visual reflection of all sorts of phenomena taking place in space. Positive or negative perception of a landscape testifies to the appropriateness or inappropriateness of spatial management. Dynamic changes are not without impact on the spatial environment, with consists of the natural as well as cultural environment.

Despite common stereotypes, silesian voivodship is an area characterised by various landscapes and nature with vast and natural differentiation of landscape forms and natural habitats.

Strongly developed urban outskirts visibly emerging from surrounding landscape predispose the development of services, housing, small and medium enterprises and formation of urban inhabitation structures often concerning rural communes with disappearing agricultural functions.

Consciously and purposefully planned outskirts could become part of the regional system of protected areas created in the voivodship.

The concern with the development of the region should include the strategic goal consisting in the improvement of natural and cultural environments in order to increase the attractiveness of the region.